

Bir Nahiv Bin Hilaf

Nahiv ve İlm-i Hilafa Dair Bir İnceleme

*Süyûtî'nin Hem'ül-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'
Adlı Eserinin İncelenmesi*

Dr. Osman Yılmaz

İÇİNDEKİLER

Bir Nahiv Bin Hilâf

Nahiv ve İlm-i Hilâfa Dair Bir İnceleme

AKADEMİK ARAPÇA KİTAPLIĞI – 8

ISBN | 978-605-72449-8-7

41587 sertifika numaralı Muarrrib Yayınları'nın 45. eseridir.

Dr. Osman Yılmaz tarafından hazırlandı.
Yayın Yönetmenliğini **Muhammed Yasin Can**;
Metnin editörlüğünü **Firdevs Erva Genç** üstlendi.

Kapak **Muhammed Yasin Can** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Çelebi Şenel** tarafından yapıldı.
Arapça metinde 16 punto Scheherazade fontu,
Türkçe metinde 11 punto Alegreya fontu kullanıldı.

1. Baskı, Ekim 2024, İstanbul

© Eserin yayın hakları anlaşmalı olarak Muarrrib Yayınları'na aittir.

Yapım, Publishing and Media (P&M)

Baskı, Özkaracan Matbaacılık ve Ciltçilik (Mat. Ser. Nu: 45469)

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3

Üsküdar/İstanbul

0 850 304 17 58 – 0 530 225 21 81

muarrrib.com

iletisim@muarrrib.com

@muarrrib (facebook, youtube, instagram, twitter, telegram, tiktok)

Sunuş	11
Kısaltmalar	13
Giriş	15

I SÜYÛTÎ VE HEM'U'L-HEVÂMÎ' ADLI ESERİ	23
1. Süyûtî: Yaşadığı Dönem, Hayatı ve Eserleri	25
Dönemi	25
Hayatı	31
Eserleri	46
2. Hem'u'l-hevâmi' Adlı Eser	61
Alanındaki Yeri	71
Muhtevası	78
Kaynakları	79
Yöntemi	111
Usûl Prensipleri	155
II MUHTEVANIN İNCELENMESİ	171
1. Usûl Açısından	173
Aslı Deliller	174
Tâlî Deliller/Akıl Yürütme Biçimleri	244
2. Hilâf Açısından	249
Hilâf Alanı	251
Tertîb ve Tekrar	261
Örneklem	262
3. Tercih Açısından	273
Tespit	275
Aidiyet	278
Örneklem	281
4. Çıktıları Açısından	301
Literatür Gelişimi	305
İlk Şevâhidin Tertîbi	312
Dâvâbit ve Kavâ'id	315
Şahsiyet Eğitimi	316
Şevâhid ve Örneklerin Kazandırdıkları	319
Araştırmanın Bulguları	323
Sonuç	335
Kaynakça	339

Kısaltmalar

<i>A.g.e.</i> :	Adı geçen eser
a. mlf. :	Aynı müellif
b. :	Bin
bkz. :	Bakınız
c. :	Cilt
çev. :	Çeviren
<i>DİA</i> :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
drs. :	Dirâse
hşy. :	Hâşiye
No. :	Numara
nsh. :	Nâsih
nşr. :	Neşir
s. :	Sayfa
sy. :	Sayı
t.s. :	Tarihsiz
thk. :	Tahkik
tlk. :	Ta'lik
v. :	Vefat
vd. :	Ve devamı
v.dğr. :	Ve diğerleri
vr. :	Varak
y.y. :	Yayın yeri yok.

Sunuş

Öğrenmek ve öğretmek için gayret eden insan; değişim ve gelişimi ile yüzyıllarca pek çok alanda bilgi üretti. İslamla birlikte dinin ve temel kaynaklarının anlaşılabilmesi için Müslümanlar kendi dinlerine dair çeşitli ilmi disiplinler ortaya koymaya başladı. Zamanla yöntem, içerik, kaynak ve uygulama açısından müstakilleşen bu disiplinlerin materyalleri de belirli bir çerçeve kazanarak literatür sınırlılıkları meydana geldi. Asırlar boyunca hoca, talebe, eser, muhit ve mensup olguları ile bu ilmî disiplin ve literatür çeşitliliği günümüze kadar geldi. İslami ilimlerin hemen her alanında ürün veren velûd yazar Celâleddin Süyûtî kendine kadar ortaya çıkan tüm bilgiyi bir araya getirerek kendisinden sonrasına aktaracak nitelikte eserlerle tarihte yerini aldı.

İslami ilimleri bir arada değerlendiren Süyûtî bir iddia ortaya koydu. Ona göre geliştirdiği yöntem ve eser yazma stratejisi ve hatta kimi eserleri benzersizdi. İslami ilimlere bir bütün olarak bakıp farklı disiplinler dahi olsalar bir arada değerlendirilerek bilgi üretmenin mümkün olduğu ve kendi iç tutarlılığını sağladığı görüşü de oldukça önemli bir iddia olarak ilim tarihine geçmişti.

Süyûtî bu iddialarını, Arap dili hakkındaki çalışmalarında çok daha güçlü bir şekilde dile getiren bir müelliftir. Hatta kendisi hakkında Arap dilinde içtihat seviyesine ulaştığı kanaatini dillendirmesi bunu ispatlamasını gerektirmekteydi. Bu nedenle çok fazla eser telifinde bulundu. Özellikle; mümkün olduğunca, Arap dili grameri hakkında, asırlarca hoca, talebe, eser, muhit ve mezhep bazlı ortaya çıkan tüm görüşleri bir araya getirmeye gayret ettiği bir muhtasar kaleme

aldı. Bu çalışmasını, içerik olarak daha iyi anlaşılabilmesi ve eğitim öğretim materyali olarak kullanılabilmesi için bizzat kendisi Hem‘u‘l-hevâmi‘ isimli eserinde şerh etti.

Elinizdeki bu araştırma Süyûtî'nin ilgili iddialarının bir sağlamasını yapmak; telif, yöntem, tutarlılık ve bilgi üretme prensiplerinin somutlaştırılması amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle de yapılan bu araştırmada; müellif, dönemi, yöntemi ve bağlantılı tüm eserleri ile birlikte ele alınmak kaydı ile Hem‘u‘l-hevâmi‘i ayrı ayrı incelenmiştir. Somut veriler ortaya konmuş, çıktılar müstakil bir başlık altında bir araya getirilmiştir.

Doktora tez araştırmasının kısmen kısaltılmış hali olan bu eserin ortaya çıkmasında desteği olan başta muhterem Hocam Prof. Dr. Ramazan Demir olmak üzere herkese teşekkür ediyorum. Aradan geçen zaman dilimine rağmen kıymet verip eserin basımı için gayret gösteren başta Muhammed Yasin Can olmak üzere Muarrib ekibine ve nezaket göstererek okuyan siz değerli okurlara da ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak tüm işlerimde hürmetlerimi arzı bir zaruret bildiğim muhterem annem ve babam ile her bir ilmî meselede benden daha fazla gayret gösterip teşvik eden kıymetli eşim Rahile Kızılkaya Yılmaz'a, bu kitap ne zaman çıkacak diye merakla bekleyen sevgili yavrularım Abdurrahman ve Reyhan'a sonsuz teşekkür ederim.

Her çalışmanın güçlü ve zayıf yönleri olacaktır elbette. Zayıf ve eksik kalan yönleri ile hataların şahsımdan kaynaklandığını ikrar ederek iyi okumalar dilerim.

Osman Yılmaz

Üsküdar

Eylül 2024

Giriş

İslam'la birlikte hemen her biri dinin bir boyutuna odaklanan pek çok yeni ilmî disiplin meydana gelmiştir. Bu disiplinler çıkış noktaları itibariyle aynı kaynaklara ve esaslara dayandıklarından dolayı, birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedirler. Bir disiplin olarak nahiv de İslami ilimler arasında yer almaktadır. Bir din dili haline gelmesinden sonra, Arapçanın kısa sürede yazılı metinlerden kurallarının tespit edilmeyle başlanmasıyla birlikte, klasikleşmenin de başladığı bilinen bir olgudur. Söz konusu ilmî gelişim seyri, nahiv sahasında da görülmektedir.

Bir ilmî disiplin haline gelen nahiv, bir yandan bu sahadaki ulemânın diğer yandan da zamanla birer ilim şehri haline gelen kimi merkezlerin öncülüğünde ilerlemiştir. Dinin korunması amacına matuf başlayan nahiv çalışmaları; temelde, gerek kaynak gerekse usûl bakımından iki ana merkez etrafında şekillenmiştir: Basra ve Kûfe. Bu iki merkez birçok yönden daha sonra ortaya çıkan ilmî muhitlerden ayrılmaktadır.

Hem bu merkezlere bağlı kalarak hem de bunlardan bağımsız bir şekilde, bir yandan nahiv meseleleri diğer yandan da tespit edilen bilgilerin aktarımı ve öğretilmesi hususunda çeşitli yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu süreçlerin nihâyetinde bir klasik haline gelen metin merkezli çalışma ve metotlar geliştirilmiş, buna bağlı olarak da literatür çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Eğitim aşamaları açısından bakıldığında başlangıçta üretilen müdellel ve uzun eserlerin zamanla basamaklandırıldığı görülmektedir. Buna göre, bu sistemde öğrenci ilk etapta tüm birikime dair sadece meselelerin özünü veren

muhtasarlar/metinler ile karşılaşmış, bu telifler ezberlenebilmesi için nazma da dökülmüştür. İkinci basamakta muhtasarlarda yer alan konuların hem tekrarı hem de delillendirilmesinin ve izahların yer aldığı şerh türü eserlerle muhatap olan öğrenci, genelde ezberindeki metnin anlam dünyasına girmiş; neden, nasıl, niçin gibi sorulara kısmen de olsa cevap bulmuştur. Tüm bunlara örneklem de eklenince, soyut kavramlar somutlaşarak öğrencinin bilgileri sabitlenmiş, pekiştirilmiş ve genişletilmiştir. Bir üst aşamada ise farklı görüşleri içeren eserlerle, öğrencinin diğer bakış açılarıyla yüzleşmesi ve doğrularıyla mücadelesi sağlanmıştır. Bu sistemde muhtasar ve şerh, belirli bir alanda ihtisasın ilk basamağını meydana getirmektedir. Zira temel bilgiler özümsemeden ve öncüller kavranmadan sonuca doğru ulaşmanın imkân dışılığı aşikârdır.

Eserleri meydana getirenler elbette sahipleridir. İslam tarihinde bazı müellifler gerek telif ettikleri kitapların muhtesaları gerekse çeşitliliği bakımından diğer yazarlardan ayrılmaktadır. Bunlardan birisi de İslami ilimlerin hemen her alanında söz sahibi olan Süyûtî'dir (v. 911/1505). Onuncu asrın ilk evrelerine kadar yaşayan müellif tüm İslami ilimlerin kendisinde toplandığı ve bu nedenle her birinin diğeriyle ilişkisini geliştirebilen bir şahsiyettir. Süyûtî diğer alanlarda olduğu gibi Arap dili hakkında da pek çok eser vermiştir. Bunlardan biri de nahiv alanında kendisine kadar söz söyleyenlerin görüşlerini bir araya getirdiği *Cem'û'l-cevâmi'* isimli muhtasardır.¹

Arap diline dair, vazgeçilmez isimlerden miras kalan nahiv hazinesi hakkında "hilâf" alanında kaleme alınmış bir muhtasarın anlaşılmasında zorluklar yaşanması normal bir

durumdur. Bu zorlukların giderilmesi, eserini şerh etmesi vesilesi ile, bizzat müellifi tarafından gerçekleştirilmiştir. Her müellifin sunum tekniği, mevcut bilgi ve birikimin algılanmasını etkileyeceği gibi; bir metnin yorumlanması yeniden anlamlandırılması şeklinde düşünüldüğü takdirde, herhangi bir telifin yazarı tarafından şerh edilmesi ortaya çıkabilecek anlamlandırma problemlerinden soyutlanmayı sağlayacaktır. Bu nedenle müellifin *Hem'û'l-hevâmi'* adlı çalışması² kendi muhtasarını şerh etmesi bakımından önemlidir. Malumun ilamını gerektirecek bir durum yoksa, sahaya yeni bir eser sürmek, söylenecek ya yeni bir sözü ya da farklılığı gerektirir. Aksi takdirde tekrara düşmek kaçınılmaz hale gelir. O halde Süyûtî'nin bu eseri yeni yahut farklıdır, en azından öyle olmalıdır. Zira müellifi, söz konusu eserini çeşitli iddialarla kaleme almıştır. Bu bağlamda araştırmamızın temel hedefi *Hem'û'l-hevâmi'* adlı eserin, yazar tarafından ileri sürülen iddialar bağlamında incelenmesidir.

Dil, varlığını ve gücünü, sosyo kültürel, ekonomik ve siyasi pek çok etmene bağlı şekilde ortaya koyabilmektedir. İslami ilimler ve Müslüman toplumlar için, Osmanlı'nın Anadolu toprakları üzerindeki kısmi istisna kabul edilerek, genel manada modern dönem öncesi ile modern dönem bir açıdan farklılık arz etmektedir. Özellikle kolonize edilen topraklar üzerindeki insanların düşünce ve yaşam biçimleri de yeniden şekillenmeye başladığından dolayı çeşitli sıkıntuların gündeme geldiği malumdur. Müslüman coğrafyalarda din dili olarak benimsenen ve belirli toplumların ana dili Arapça hakkındaki nahiv çalışmaları da bu bağlamda modern dönemde, klasiğin yanında, bazı değişikliklerle ele alınmaya devam etmektedir.

1 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Cem'û'l-cevâmi' fi'n-nahiv*, (thk.: Dr. Nasr Ahmed İbrâhîm 'Abdül'âl), 1. baskı, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 2011.

2 A.mlf., *Hem'û'l-hevâmi' fi şerhi Cem'û'l-cevâmi'*, (thk.: Ahmed Şemseddîn), I-III, 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1998.

muhtevası özelinde, ilgili iddialarını ne kadar gerçekleştirdiğini, tutarlılığını ve özellikle usûl düşüncesinin eserde nasıl yer aldığını tespit edebilmek amacı ile, tespit, mukayese, tahlil ve inşâ teknikleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Teknik uygulamalar, müellifin usûl düşüncesinden elde edilen verilerden hareketle belirlenmiş böylece doğrudan Sü-yûtî merkezli bir okuma gerçekleştirilmiştir.

Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da yöntemin belirlenmesinde ve muhtevanın incelenmesinde istifade edilen temel eserlerin bilinmesi, gerek tespit, tahlil, mukayese ve inşâ gerekse örneklem ve yazım açılarından zihnî arka planı somutlaştırması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda eserin nasıl bir temel üzerine kurgulandığını resmedebilmek için kısaca bir kaynak değerlendirmesi gereksinimi bulunmaktadır. Bu çalışma bir eser incelemesi olarak tasarlandığından dolayı *Hem'û'l-hevâmi*'in ana metni üzerinde bir çalışma yürütülecektir. Her ne kadar gerçekleştirilmiş tüm neşirlerinden istifade edilse de son tahkiki esas alınmıştır: Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Hem'û'l-hevâmi' fi şerhi Cem'î'l-cevâmi'*, (thk.: Ahmed Şemseddîn), I-III, 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1998. Bu nedenle mutlak manada dipnotlarda yapılacak atıflar bu tahkikedir. Bunun dışındaki neşirlere yapılacak referanslarda hangi nüshadan yararlanılmışsa ona işaret edilmiştir.

Bununla birlikte müellifin kendisiyle ilgili bilgilere yer verilirken, her ne kadar farklı referanslar bulunsun da temelde kendisine ait iki ana kaynaktan yararlanılmıştır. İlkinin künyesi *Husnü'l-muhâdara fi târîhi Mısır ve'l-Kâhira*, (thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), I-II, 1. baskı, Dâru İhyâi Kü-tübî'l-'Arabiyye 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâhu, Mısır, 1968 şeklindedir. Diğeri de *Kitâbu't-Tehaddüs bi-ni'metillâh*,

Modern öncesi dönem için konuşulduğunda nahiv alanında ansiklopedik tarzdaki son hilâf eseri olma özelliğini taşıyan *Hem'û'l-hevâmi*' başından itibaren ilgili ilmin tarihî, coğrafi ve fikrî değişim ve gelişiminin takip edilebileceği bir muhtevaya sahiptir. Zira eser, henüz İslam coğrafyasının ve Müslüman alimlerin kendi ilmî disiplinlerini asıl kaynak ve yöntemlerinden üretmeye devam ettikleri ve çözümlemeleri içeriden yaptıkları zaman diliminde kaleme alınmıştır. Bu da dilin dış etkenlerden olabildiğince soyutlanarak kendi öz haliyle tartışmalara konu edilişi bakımından önem arz etmektedir.

İlgili eserin, bu ve benzeri özelliklerinin yanı sıra araştırma konusu edilmesi için elbette çok daha farklı gerekçeler mevcuttur. Bunlardan birkaçının zikredilmesi araştırmanın ortaya çıkmasındaki zihni altyapıyı netliğe kavuşturacaktır. Türkiye gibi ana dili Arapça olmayan ülkelerde genellikle din dili şeklinde öğrenilen, dinin kaynaklarına inmeyi, onları doğru anlamayı, buradan hareketle doğru bilgilere ulaşma hedefinin bir aracı olmayı ve kimi ülkeler için resmî dili ifade eden fushaya dair kendisine kadarki tüm birikimi içerdiği iddiası önemli bir saiktir. Müellifinin, Arap dilinde içtihat seviyesine ulaştığını ve döneminde İslami ilimler noktasında en üst düzeyde bulunduğunu dile getirmesi de bu eser üzerinde çalışma yapmayı ve ilgili iddiayı sorgulamayı gerektiren bir başka unsurdur. Özellikle Türkiye'de müstakil akademik bir çalışma olarak konu edilmemesi ve DİA maddesi dışında hacimli bir şekilde ele alınmaması, bu konunun araştırılmasında en belirleyici gerekçeler arasında yer almaktadır.

Belirtilen hareket noktaları dolayısı ile araştırmaya konu edilen bu çalışma; İslami ilimleri bir arada değerlendiren ve geliştirdiği usûlle incelediği furû'un tutarlılığını iddia eden Sü-yûtî'nin, *Hem'û'l-hevâmi*'de ortaya koyduğu yöntemi ve

(thk.: Elizabet Mari Sertain), 1. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1975 künyesiyle eserin ilk tahkikli neşridir. Diğer kaynaklar da iki grupta değerlendirilmiştir. İlki kendi döneminden ve yakın tarihli kişilerin verdiği bilgiler, diğeri ise modern çalışmalaradır.

Muhtevada pek çok kişiden bahsedilmesinden dolayı kimlik ve vefat tarihlerinin belirlenmesinde öncelikle müellifin bu konudaki eserlerinden yararlanılmıştır. İlgili kişilere, özellikle Süyûtî'nin *Buğyetü'l-vü'ât fî tabakâti'l-lüğaviyyîn ve'n-nuhât*, (thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), I-II, 2. baskı, Dâru'l-Fıkr, y.y., 1979 künyeli eserinden ulaşılamadığı durumlarda ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir.

Bu çalışma bir yandan eserin incelenmesi bir yandan da metnin analiz edilmesiyle gerçekleştirildiğinden dolayı analizin yapılacağı yöntem de yine müellifin kendi eserlerinden hareketle saptanmıştır. Bu konuda temel kaynak tam künyesiyle *el-İktirâh fî 'ilmi usûli'n-nahv*, (tlk.: Dr. Mahmûd Süleymân Yâkût), Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, y.y., 2006'dır.

Tüm bu sorunsal ve altyapı üzerine inşa edilen bu çalışmada altı çizilerek ifade edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de sınırlılıkların tespit edilmesidir. Zira sınırlar belli olmadan yapılacak bir sunum elbette farklı okuma ve soru işaretlerini de beraberinde getirecektir. Çalışmanın uygulama alanı müellifin hayatı, *Hem'û'l-hevâmi'* metninin incelenmesi ve müellifin usûl düşüncesine binaen ilgili ana metinde usûlün analizidir. Böylelikle bir müellifin farklı eserlerinden yola çıkarak, bir diğer metnini anlama ve anlamlandırma; bir diğer açıdansa metot tutarlılığını sorgulama örneği sunulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümün son alt konusu "usûl prensipleri" ve ikinci bölümde gerçekleştirilen bu işlem bir nevi "*tahrîcü'l-usûl 'alâ'l-furû'*" kategorisinde yer alabilecek bir incelemedir.

Müellifin verilerinden istifade edilerek usûl, furû' ve tarih bakımından aynı yazarın telif ettiği bir alanın farklı boyutlarını ele alan eserlerinden hareketle ortak bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu araştırma, kaynak bakımından ana hatlarıyla müellifin eserleriyle sınırlandırılmıştır. Sistem açısından ise yine müellifin kendi usûl düşüncesini yansıtan eserlerinden hareket edilerek belirlenen hususların *Hem'û'l-hevâmi'*de yer alışı özelinde bir inceleme yapılmıştır.

Muhteva ele alınırken biyografi aşamasında bir yandan müellifi tanıttıcı diğer yandan eserin tarihlendirilmesi için yardımcı meseleler ön plana çıkartılmıştır. Eser tarihçesi ise *Hem'û'l-hevâmi'* ve metni üzerindeki çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Metin içi tespitlerde kaynakları, şevâhidi, yöntemi ve usûl prensiplerine odaklanılmıştır. Analiz bakımından nahiv usûlündeki kaynaklar, hilâf, tercih ve eserin muhatabına kazandırdıkları incelenmiştir.

Ana malzeme *Hem'û'l-hevâmi'* içinden tahrîc edildiğinden dolayı art arda ondan fazla gelen dipnot bulunması durumunda bunlar gruplandırılarak bir arada verilmeye gayret edilmişse de önemine binaen bazıları olduğu gibi bırakılmıştır.

Buna benzer bir diğer husus da isimlerle ilgilidir. Şahısların tespiti esnasında her ne kadar tam halleriyle verilmeye çalışılsa da isimleri çok uzun olanlarda kısaltma yapıldığı belirtilmelidir. Ayrıca sayılar ve rakamlardan yararlanılmak zorunda kalındığında üç basamaklılar rakamlarla, iki ve tek haneliler yazıyla gösterilmiştir. Ancak bunun istisnası olarak metin dışında yer alıp sadece kişilerin ve eserlerin kaçar defa yer aldığı ifade ederken, yerden tasarruf için rakamlardan yararlanıldığı belirtilmelidir.

Yine, çalışmada yer alan âyet-i celîle, hadîs-i şerîf, emsâl, ekvâl ve hikâyelerin anlamlarında meydana gelen

farklılıkların, ilgili ibarelerin Süyûtî ve *Hem‘u‘l-hevâmi‘* bağlamında değerlendirilmesinden dolayı meydana geldiğinin altı çizilmelidir.

Son olarak bu araştırmanın eser incelemesi olması dolayısıyla ile detayda kalıp önem arz eden pek çok veri içerdiği için tüm bulguların Sonuç başlığından önce Araştırmanın Bulguları başlığı altında bir arada sunulduğu belirtilmelidir.

SÜYÛTÎ VE HEM‘U‘L-HEVÂMÎ‘ ADLI ESERİ I

1. Süyûtî: Yaşadığı Dönem, Hayatı ve Eserleri

Eserler muhtevalarıyla olduğu gibi müellifleriyle de bir bütündür, bu sebeple eserlerin muhtevasının anlaşılmasında müellifinin tanınmasının katkısı azımsanmayacak bir önem arz eder. Öte yandan müellifin içinde yer aldığı toplum, sosyo-kültürel yapı ve şartları ile birlikte düşünülmesinin kişiyi anlamada kolaylıklar sağlayacağı da aşıkârdır. Gerek şahsiyeti gerek eserleriyle hem kendi döneminde hem de sonrasında Doğu ve Batı’da, Müslümanların ve İslam araştırmacılarının dikkatini çeken Süyûtî’nin, onu yetiştiren ve kendisine kimliğini kazandıran medeniyeti ve toplumu ile bir diğer ifadeyle kültürel kodları ile beraber ele alınması bu bakımdan eseri olan *Hem‘u’l-hevâmi*’nin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Dönemi

Süyûtî, Çerkez asıllı Burcî Memlûkler döneminin sonlarında yaşamış,¹ hayatı boyunca on üç Memlûk Sultanı² ve

- 1 Geniş bilgi için bkz.: İsmail Serhenk, *Hakâiku’l-ahbâr*, I-II, Matba‘atü’l-Emîriyye, Mısır, 1310/1892, II, 178; Mahmûd Rızk Selîm, *‘Asru selâtini’l-Memâlik ve nitâcuhû’l-‘ilmî ve’l-edebî*, el-Matba‘atü’n-Nemûzeciyye, I-VIII, 2. baskı, Mısır, 1962-1966, I, 81; Abdülmun‘im Mâcid, *Nazmu devleti selâtini’l-Memâlik ve rusûmuhum fi Mısır*, Mektebetü’l-Encû el-Mısıryye, Mısır, 1964, s. 14.
- 2 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Husnü’l-muhâdara fi târîhi Mısır ve’l-Kâhira*, (thk.: Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm), I-II, 1. baskı, Dâru İhyâi Kütübî’l-‘Arabîyye ‘İsâ el-Bâbi el-Halebi ve Şurakâhu, Mısır, 1968, II, 121-125; a.mlf., *Nazmu’l-‘ikyân fi e‘yâni’l-e‘yân*, (thk.: Dr. Philip Hit-tî), el-Matba‘atü’s-Sûriyyetü’l-Emrîkiyye, New York, 1927, s. 40, 93, 102, 103, 109, 178, 189; Rızk Selîm, *‘Asru selâtin...*, I, 49-78.

beş halife görmüştür.³ Hilâfet, o dönemde, siyasi bir güç unsuru olmaksızın⁴ otoriteye tabidir.⁵ Halifenin 902/1496-1497 yılında Süyûtî'ye tüm kadıların üzerinde bir yetki sağlanmasını yazılı akitle ortaya koyması ve ardından gelen siyasi baskılar dolayısı ile görüşünden dönmeye mecbur kalması bu durumun en bariz örneklerindedir.⁶

Yaklaşık üç yüz yıllık hakimiyetleri boyunca çeşitli siyasi çalkantı ve sıkıntılar⁷ meydana gelse de Memlüklerin ülkeyi imar ve müdafaa etmeleri ve fetih politikalarıyla toprakları genişletmeleri iktidarlarını ayakta tutmuştur.⁸ Süyûtî hayatının otuz yılını Memlüklerin en uzun soluklu sultanıyla geçirmiştir. Bu, bir yandan çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmesine karşın diğer yandan ilmî ve siyasi açılardan pek çok faydalar ortaya çıkarmıştır.⁹

- 3 Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-kami't-tâsi'*, I-XI, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, t.s., III, 166; Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, 1. baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut, Lübnan, 2003, s. 400 vd.; a.mlf., *Nazmu'l-ikyân...*, s. 117; Rızk Selim, *Asru selâtîn...*, I, 37-45.
- 4 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*..., s. 395 vd.; a.mlf., *Nazmu'l-ikyân...*, s. 108, 117.
- 5 Abdülmun'im Mâcid, *Nazmu devlet...*, s. 32-41; Muhammed Mâhir Hamâde, *el-Vesâiku's-siyâsiyye ve'l-idâriyye li'l-'asri'l-Memlûkât*, 1. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980, s. 17.
- 6 Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*..., IV, 336-337; Şeyh Abdülkâdir eş-Şâzelî, *Behcetü'l-âbidîn bi-Tercemeti Hâfizi'l-'asr Calâlüddîni's-Süyûtî*, (thk.: Dr. Abdülilâh Nebhân), Dimeşk, 1998, s. 173; Muhammed b. Ahmed el-Hanefiyy el Mısıriyy İbn İyâs, *el-Muhtâr min bedâ'i'ü'z-zühûr fi vekâ'i'd-dühûr*, Matâbi'u's-Şa'b, Kahire, 1960, II, 602.
- 7 A.g.e. Pek çok yerde görülebilir. Özellikle 905 yılından sonraki kısımlarda hemen her sayfada rastlanacaktır.
- 8 Hakîm Emîn Abdüsseyyid, *Kiyâmu Devleti'l-Memâlikî's-sâniye*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Kahire, 1967, s. 128.
- 9 Geniş bilgi için bkz.: Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*..., VI, 201; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara...*, II, 122; a.mlf., *Târîhu'l-hulefâ*..., s. 402-404; a.mlf., *Nazmu'l-ikyân...*, s. 104; Abdülkâdir eş-Şâzelî, *Behcetü'l-âbidîn...*, s. 163.

Süyûtî'nin yaşadığı dönemde birçok ilim adamı, medrese ve talebe bulunsa da ahlaki bazı yozlaşmaların halk ve kimi yöneticiler arasında yayıldığı bilinmektedir.¹⁰ O kadar ki bu dönem bazı yönleri ile kimi yazarlar tarafından sadece kötü özellikleri ile dahi ele alınabilecek bir tabloya sahiptir.¹¹ Genel olarak Memlükler Döneminde toplum ise, yönetenler ve yönetilenler şeklinde iki ana grupta; yönetilenler de ulema, tüccarlar, sanatkârlar ve emekçiler şeklinde çeşitli sınıflarda¹² incelenebilir.

Ülkeyi siyasi ve iktisadi istikrarsızlığa doğru götüren Ümit Burnu'nun keşfine kadar¹³ yüksek bir ticaret hacmine sahip olan Mısır tüccarları da yönetilenler arasındadır. Ancak, refah içindeki yönetim¹⁴ nezdinde yüksek bir statü elde

- 10 Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.: Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye), I-VI, Medine, 2005, VI, 2454-2455; Semir ed-Derûbî, *Şerhu Makâmâtî Celâlüddîni's-Süyûtî*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1989, II, 85; el-İmâm Şihâbüddîn Ebû'l-Felâh 'Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-'Akrî el-Hanbelî ed-Dimeşki İbnü'l-'Ammâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbârî min zeheb*, (thk. ve tlk.: 'Abdulkâdir el-Arnâvût Mahmûd el-Armavût), I-X, 1. baskı, Beyrut, 1986, VIII, 113.
- 11 Muhammed Yûsuf eş-Şurabecî, *el-İmâmî's-Süyûtî ve cühûduhu fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mektebî, Sûriye, 2001, s. 39-42; Sa'îd 'Âşûr, *el-Müctem'u'l-Mısıriyy fi 'asri selâtîni'l-Memâlik*, Dâru'n-Nehdatî'l-'Arabîyye, Kahire, 1987. Ayrıca kadılığın rüşvetle verildiğine dair ima için bkz.: Celâlüddîn es-Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*..., s. 403.
- 12 Elizabet Mari Sertain, *Jalâl al-dîn al-Süyûtî*, I-II, 1. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, I, 1-18.
- 13 İbrâhîm Tarhân, *Mısır fi 'asri devleti'l-Memâlikî'l-Cerâkise*, Kahire, 1960, s. 291; Ahmed 'İzzet Abdülkerîm, "Celâlüddîn es-Süyûtî", *Celâlüddîn es-Süyûtî*, Celâlüddîn es-Süyûtî Sempozyumu, 6-10 Mart 1976, el-Mektebetü'l-'Arabîyye, Kahire, 1978, s. 18.
- 14 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara...*, II, 120; a.mlf., *Târîhu'l-hulefâ*..., s. 402-403; Şihâbüddîn İbnü'l-'Ammâd, *Şezerâtü'z-zeheb...*, VIII, 23-28; Muhammed Hamâde, *el-Vesâik...*, s. 15; 'Abduh Kâsım, *Dirâsâtü târihi Mısıri'l-ictimâ'i 'asru selâtîni'l-Memâlik*, 2. baskı, Dâru'l-me'ârif, Kahire, 1983, s. 19.